

РОЗДІЛ III. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

УДК 372.2: 372.32

Л. І. Зайцева

НАУКОВО-ПРАКТИЧНЕ ОВОЛОДІННЯ СТАРШИМИ ДОШКІЛЬНИКАМИ ОБ'ЄКТАМИ ДОВКІЛЛЯ

У статті окреслено цілісну пояснювально-перетворювальну стратегію, яка забезпечує науково-практичне оволодіння старшими дошкільниками об'єктами довкілля, розкрито її складові.

Ключові слова: навчальна ситуація, практична задача, змістовно пізнавальний модуль, довкілля.

Постановка проблеми. Поняття «довкілля», або «навколишнє середовище», є провідним у процесі розгляду проблем щодо взаємодії дитини і природи. У зв'язку з цим, у широкому спектрі сучасних досліджень учені (Н. Виноградова, В. Ільченко, Н. Яришева та інші) досліджують різні його складові: природне, предметне, суспільне. «Навколишнє середовище» – узагальнене поняття, що характеризує природні умови в конкретно обраному місці. Це місце існування людини та її виробничої діяльності. Воно є науковим аналогом поняття «довкілля».

Поняття «навколишнє середовище», «довкілля» вживаються в науковій літературі як синоніми. У системі знань про довкілля особливе місце посідають знання про природні та штучні матеріали, тіла, фізичні явища. З природними об'єктами з метою їх пізнання пов'язують процеси, а з культурними – способи дій. Знання фіксують як особливості процесів, так і особливості способів дій, що тотожні істотним властивостям. Отже, об'єктами довкілля є істотні властивості природних і штучних матеріалів, предметів. Важливо показати дітям, як здійснюється перетворення речовин на матеріали, як виникають (створюються) на основі матеріалів предмети довкілля. Відособленість окремих елементів безперервного ланцюга «речовина – матеріал – тіло» формує в дітей фрагментарні, неусвідомлені знання, порушує зв'язок науки і практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи з теорії Я. Коменського і закінчуючи сучасною педагогікою, активно розробляються завдання, зміст, методи ознайомлення дітей із довкіллям. У книзі «Світ чуттєвих речей» Я. Коменський окреслив свою концепцію залучення вихованців до пізнання довкілля. Ця книга є своєрідною енциклопедією для дітей, у якій світ подається в усій різноманітності та на рівні розвитку науки того часу. Із картинок та коротких текстів дитина мала змогу дізнаватися про перші заняття людини на землі – садівництво, землеробство, тваринництво; про книги; про фізику, хімію, астрономію тощо.

Видатні педагоги минулого залишили багату спадщину, в якій розкрито необхідність цілеспрямованого ознайомлення дітей зі світом природи. Так, Є. Водовозова, І. Песталоцці, В. Сухомлинський, К. Ушинський чимало праць присвятили вивченню ролі навколишнього світу в розумовому розвитку дітей різного віку. Зокрема, у працях К. Ушинського, Л. Толстого підкреслюється, що

виховання дитини повинно бути насичене змістом життя дорослих людей. Автори наголошують на тому, що слід дуже рано залучати дітей до культури й життя свого народу, до його традицій, звичаїв, мови. При цьому значний акцент робиться на введенні дитини в середовище, яке безпосередньо її оточувало. Отже, в основі позиції педагогів з питань залучення дітей до навколишнього світу лежать красназавчий принцип, принцип урахування національної належності, принцип народності.

Одним із перших педагогів-методистів, який фактично ініціював питання про створення інтегрованого предмета «Навколишній світ» і який пов'язував вивчення природознавства та суспільствознавства не тільки із вирішенням вузькопрактичних задач, а й насамперед із різнобічним розвитком особистості, був К. Ушинський. Учений був переконаний, що викладання всіх предметів на початковому етапі повинно бути взаємопов'язаним, підтримуватися, доповнюючи й оживляючи один одного, що формує в душі вихованця міцний «будинок» ясного й правильного світосприйняття.

Аналіз наукової літератури з проблеми ознайомлення дошкільників із довкіллям свідчить, що вчені (Н. Гавриш, Н. Лисенко, С. Ніколаєва та інші) досліджують її різні аспекти: обґрунтування принципів опанування знань про довкілля; визначення обсягу та змісту знань, який дитина має засвоїти в кожному віковому періоді; висвітлення методів опанування знань про об'єкти довкілля; розроблення ефективних форм організації навчально-пізнавальної діяльності.

Дослідження психологів і педагогів (З. Богуславська, О. Запорожець, Н. Комратова, Г. Мінська, І. Фрейдкін та інші) виявили доступність засвоєння дітьми дошкільного віку уявлень про фізичні закономірності, їхнє значення для розумового розвитку і пізнавальних інтересів. На основі експериментальних даних (А. Венгер, Л. Обухова, І. Фрейдкін) було встановлено, що діти вже в молодшому дошкільному віці оволодівають простими узагальненнями. Навчальний та практичний досвід дитини сприяє опануванню системи мисленнєвих зв'язків, які відображають загальні причини взаємодії предметів.

У дослідженнях вітчизняних науковців (Л. Кларіна, Є. Корзакова та інші) систематизовано знання про довкілля, які формуються в дітей у дошкільному віці. Учені спрямовували свої пошуки на визначення педагогічних умов ознайомлення дошкільників з деякими фізичними явищами, взаємозв'язками та взаємозалежностями між ними. В основу ознайомлення дітей з предметами та явищами довкілля науковці поклали експериментування, перетворення об'єкта та аналіз дій.

Розкриваючи питання про способи опанування наукових знань, дослідники (В. Кудрявцев, В. Петровський та інші) доводять, що ознайомлення дошкільників із довкіллям можливе через поступове засвоєння базових категорій. До їхнього числа В. Петровський відносить такі: «є», «немає», «становлення», «простір», «час», «рух», «якість», «кількість», «міра», «причина й наслідок», «відмінність і тотожність» тощо. На його думку, систематизація змісту категорій дає змогу розвинути уявлення не про одну, а про всі сфери дійсності («Природа», «Культура», «Інші», «Я – сам») і взаємозв'язки між ними. Це досягається послідовним опануванням певної категорії в різних сферах дійсності. Тим самим суттєво розширюється орієнтування дітей у навколишньому – виявляються альтернативні властивості, зв'язки та відношення як усередині цих сфер дійсності, так і між ними.

Мета статті. Окреслити цілісну пояснювально-перетворювальну стратегію, яка забезпечує науково-практичне оволодіння старшими дошкільниками об'єктами довкілля, розкрити її складові.

Виклад основного матеріалу. Процес науково-практичного оволодіння дітьми об'єктами природного довкілля спрямований на реалізацію цілісної пояснювально-перетворювальної стратегії. Остання передбачає розв'язання навчальних і практичних задач, які розкривають логіку науково-практичного оволодіння старшими дошкільниками об'єктами природного довкілля. Заняття різного типу, які складаються з навчальних ситуацій, практичні задачі, об'єднуються в змістовно-пізнавальні модулі, що визначають випробувально-пояснювальний тип навчання старшого дошкільника. Модуль – частина курсу навчання, що орієнтована на досягнення низки пов'язаних між собою цілей і може тривати від кількох годин до кількох тижнів навчання. Поділ навчального матеріалу на модулі сприяє процесам диференціації та інтеграції знань про об'єкт, який вивчається. На заняттях (за діяльнісним підходом) старші дошкільники оволодівають науковими знаннями з різних галузей наук (природи, фізики, хімії). У процесі розв'язання практичних задач дитина набуває досвіду використання цих знань для розв'язання практичних задач. На інтегрованому занятті вихованці визначають зв'язки між окремими знаннями та об'єднують їх в одне ціле. Така організація навчання забезпечує науково-практичне оволодіння старшими дошкільниками об'єктами довкілля. Зміст навчального матеріалу спрямовується на досягнення такого рівня розумових здібностей дітей, за якого перед ними розкривається можливість швидкого, глибокого і правильного орієнтування в різноманітних життєвих ситуаціях. Ці нові форми розумової роботи не можуть виникнути самі по собі, вони завжди органічно пов'язані з відповідним їм змістом, який включений у розумову діяльність суб'єктів учіння. На нашу думку, організація навчальної діяльності у формі змістовно-пізнавального модуля забезпечує цілісність науково-практичного оволодіння старшими дошкільниками об'єктами довкілля.

На початку експериментальної роботи були проведені заняття з опанування категорій «стан» і «сила». Саме за допомогою цих категорій здійснювалося узагальнення істотних властивостей об'єктів природного довкілля та їхня матеріалізація. Категорію «стан» окреслили дітям як більш-менш тривалу стійкість (фізична незмінність) матеріалу. Навчали дошкільників давати характеристику станів, у яких перебувають об'єкти довкілля (сталість, спокій); формували уявлення про перехід об'єктів зі стану спокою до руху та після зупинення руху знову до стану спокою. Категорія «сила» як явище визначала якість дії одного об'єкта на інший і вимірювалася зміною чи не зміною об'єкта, на який впливали. Знання про істотні властивості об'єктів формували в дітей у процесі розвитку уявлень про основні види навантажень як сил, дії яких вони зазнають, зокрема це: натискання, розтягування, згинання, нахил, переміщення, об'єднання тощо.

Науково-практичне оволодіння старшими дошкільниками об'єктами довкілля здійснювалося в процесі організації змістовно-пізнавальних модулів: «Вода та її властивості», «Деревина та її властивості», «Глина та її властивості», «Залізо та його властивості», «Гума та її властивості». Зміст кожного модуля реалізовувався на заняттях – «Ознайомлення з довкіллям».

Практичні задачі організовували протягом декількох днів після заняття. Причому заздалегідь визначали мету задачі, продумували її місце в режимі дня, визначали кількість дітей, яка буде задіяна у її вирішенні, створювали необхідні умови. Крім планових задач, використовували й ті, які виникали стихійно в процесі самостійної ігрової, трудової, конструктивної діяльності.

Початок процесу формування пов'язувався із побудовою педагогічних впливів. Цей процес знаходив своє продовження та завершення як узгодження результатів зовнішніх педагогічних впливів з внутрішньою психологічною структурою дитини, тобто з досвідом, який у неї є. Це необхідно було для того, щоб новий зміст і спосіб мислення дитини асимілювалися з цією структурою, відбувалася їх узгодженість, щоб новий результат навчання й розвитку набував внутрішньої стійкості, а не був тимчасово ситуативним.

Заняття та практичні задачі, на яких дитина оволодівала певним об'єктом, визначали випробувально-пояснювальний тип навчання. Зауважимо, що на одному занятті (за діяльнісним підходом) розглядали лише одну із істотних властивостей матеріалу. Тому загальна кількість таких занять залежала від числа відібраних властивостей об'єкта пізнання. Після кожного заняття (за діяльнісним підходом) подані практичні задачі, у яких реалізувався компетентнісний підхід. Їх мета – формування досвіду застосування наукових знань у різних видах дитячої діяльності. Кінцевим етапом модуля було інтегроване заняття, на якому в дітей у внутрішньому плані формувалася мисленева дія класифікації змістово-узагальненого рівня.

Розглянемо взаємодію педагога і дитини у процесі науково-практичного оволодіння об'єктами довкілля на прикладі змістовно-пізнавального модуля «Вода та її властивості». Він об'єднує три заняття (за діяльнісним підходом). Після кожного заняття подано практичні задачі, які реалізують компетентнісний підхід. Кінцевим етапом модуля є інтегроване заняття. Мета цього модуля – на прикладі води забезпечити науково-практичне оволодіння дітьми старшого дошкільного віку істотними властивостями рідин (текучість, змочування, розчинник) та формувати у вихованців цілісне уявлення про воду як сукупність цих властивостей. Програмовий зміст першого заняття (за діяльнісним підходом) з теми «текучість» містив такі завдання: оволодіння дітьми знаннями щодо властивості рідин, такої як «текучість» на прикладі води, оволодіння узагальненим операційним складом поняття «текучість», виявлення цієї властивості в групі подібних речовин шляхом адекватних предметно-перетворювальних дій.

Згідно зі структурою модуля, наступним завданням було практичне оволодіння властивістю «текучість». Діти вчилися застосовувати набуті знання для розв'язання практичних задач (одноактних та складно-перетворювальних). На другому занятті цього модуля (за діяльнісним підходом) діти оволодівали узагальненим процесуальним уявленням «розчинник». Програмовий зміст другого заняття (діяльнісний підхід) за темою «Розчинник» передбачав оволодіння дітьми властивістю речовин «розчинник» на прикладі води, узагальненим операційним складом поняття «розчинник», самостійне виявлення дітьми цієї властивості в групі подібних речовин (рідин) за допомогою адекватних предметно-перетворювальних дій.

Після заняття організовували розв'язання практичних задач з використанням властивості речовин «розчинник». Мета першої одноактної задачі – привести ляльку до порядку – передбачала такі умови: олія, серветка,

лялька з плямою масляної фарби на руці. Дітям визначили таку проблему: «Лялька Олена вимазала фарбою руку. Як можна допомогти їй привести себе до порядку?» Задачу вихованці розв'язували за допомогою використання властивості олії «бути розчинником для масляних фарб». Під час розв'язання задачі відхилялися поради дітей, які не вимагали використання властивості олії «бути розчинником». Якщо виникали утруднення, за допомогою запитань скеровувати хід розв'язання задачі.

На третьому занятті (за діяльнісним підходом) діти старшого дошкільного віку оволодівали узагальненим процесуальним уявленням «змочування». Програмовий зміст заняття за темою «Властивість рідин «змочування» складався з таких завдань: оволодіння дітьми властивістю рідин «змочування» на прикладі води, оволодіння узагальненим операційним складом «змочування», самостійне виявлення цієї властивості в класі подібних речовин за допомогою адекватних предметно-перетворювальних дій. Підготовка до цього заняття потребувала особливої уваги. Це зумовлено особливостями перебігу процесу, який вивчався. Для опредмечування істотної властивості змочування необхідно було не тільки підготувати матеріал, а й декілька разів провести дослід, щоб обрати оптимальні дослідні матеріали та визначити їхній обсяг.

Для того, щоб діти навчилися використовувати властивість рідин «змочування» для позитивного перетворення довкілля, використовували спеціально сконструйовані практичні задачі. Наприклад, одноактні практичні задачі «Як видалити з ранки бинт, який присох?», «Як до рани прикласти рідкі ліки?» вирішували за допомогою властивості «змочування» за її операційним проявом. Розглянемо одноактну практичну задачу «Підживити кімнатну рослину водою». Умова задачі передбачала наявність такого матеріалу: пляшка з водою, кімнатна рослина – узумбарська фіалка. Дітям необхідно було з'ясувати: «Що сталося з квіткою?», «Чому листя на рослині прив'яло?» У процесі розв'язання задачі дошкільники висували різні гіпотези: рослині холодно, мало світла, суха земля. Для перевірки передбачень запропонували визначити умови, у яких перебувала рослина. Разом з дітьми з'ясували, що невідповідний стан має земля, та зробили висновок про те, що фіалку треба підживити водою.

Складно-перетворювальні задачі, наприклад «Зробити різні форми з піску», «Прибрати розливу воду» вирішували шляхом використання властивості змочування в певній конструкції. Так, у задачі «Виготовлення іграшки» вона входить у конструкцію предмета як одна із операцій. Діти самостійно робили розчин клею з води та порошку й рівномірно наносили його на поверхню аркуша. Практична задача створювалася під час художньої праці.

Кінцевим етапом модуля було інтегроване заняття, на якому в дітей у внутрішньому плані формувалася мисленнєва дія класифікації змістово-узагальненого рівня. Програмовий зміст містив такі завдання: формувати в дітей цілісне уявлення про воду; показати, що вода має різні властивості (текучість, розчинник, змочування), які використовує людина у своїй практичній діяльності; виховувати ціннісне ставлення до води. У процесі заняття здійснювали об'єднання знань дітей про воду як сукупність властивостей. На основі аналізу різних видів діяльності, які зображено на малюнках, вихованці визначили, що об'єднує всі ці професії. Перед дошкільниками ставили таке завдання: до кожного виду діяльності підібрати схеми, які позначатимуть ті істотні властивості, які в ній

використовуються, та продемонструвати їх. Мислення дітей активізували запитаннями: що об'єднує всі ці професії? Які властивості води люди використовують у своїй діяльності?

Вислухавши відповіді дошкільників, підсумовували їх: текучість дає можливість переміщувати воду в потрібне місце без використання транспорту – по трубах, каналах; здатність води розчинювати інші речовини використовується для видалення бруду, виготовлення різних розчинів – сиропу, розсолу, ліків, напоїв; здатність води змочувати інші матеріали – для видалення бруду, підживлення рослин. Люди використовують воду в єдності її властивостей.

Виховну складову навчання на цьому занятті забезпечили такі запитання:

Кому ще на планеті потрібна вода?

Для чого вона потрібна їм?

Що станеться, якщо вода на планеті зникне або стане брудною?

Як треба ставитися до води? Чому?

Що ми можемо зробити для того, щоб зберегти запаси води та її чистоту?

(Дошкільники поряд із моделлю крапельки води розмістили всіх, кому на землі потрібна вода. Це допомогло їм усвідомити значущість води для життя різних істот).

Усі заняття та практичні задачі змістовно-пізнавального модуля «Вода та її властивості» вибудували в такій логічній послідовності, яка забезпечувала формування наукових знань, застосування їх для раціонального розв'язання практичних задач та оволодіння об'єктом як сукупністю істотних властивостей. Отже, організація навчання у формі змістовно-пізнавальних модулів забезпечувала цілісність науково-практичного оволодіння старшими дошкільниками об'єктами природно-предметного довкілля.

Висновки. Початок означеного процесу знаходив своє продовження та завершення як узгодження результатів зовнішніх педагогічних впливів із внутрішньою психологічною структурою дитини, тобто з досвідом, який у неї є. Це зумовлювалося необхідністю асиміляції змісту і способу мислення, за якої новий результат навчання й розвитку набував внутрішньої стійкості, а не був лише тимчасово ситуативним. Розвиток як результат реалізації випробувально-пояснювального типу навчання зумовлював процес саморозвитку, за якого вихованець ставив цілі й відкривав адекватні способи їх досягнення на якісно іншому матеріалі.

Отже, реалізація в навчальному процесі цілісної пояснювально-перетворювальної стратегії дозволила в психологічній структурі свідомості старших дошкільників провідними утвердити мисленнєві процеси і відповідний розвиток, використовуючи при цьому потенціал сенсорних процесів.

Список використаної літератури

1. Богуш А. М. Довкілля: Для дітей дошкільного віку : [метод. посіб. для вихователів дит. садків та батьків] / А. М. Богуш, В. Р. Ільченко. – Полтава, 2001. – Ч. 1. – 59, [1] с.
2. Гавриш Н. Інтеграція – питання не тактики, а стратегії / Н. Гавриш. – К. : Шк. світ, 2007. – С. 8-10.
3. Ільченко В. Р. Освітня програма «Довкілля» : Інтеграція змісту природничо-наукової освіти : Концептуальні засади / В. Р. Ільченко, К. Ж. Гуз ; АПН України, Інститут педагогіки АПН України. – К. ; Полтава : [б. в.], 1999. – 120 с.
4. Лисенко Н. В. Теорія і практика екологічної освіти: дошкільник-педагог : [навч.-метод. посібник для ВНЗ] / Н. В. Лисенко. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2009. – 400 с.

5. Лохвицька Л. Сходінками пізнання навколишнього світу / Л. Лохвицька // Школа першого ступеня: теорія і практика : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельниць. держ. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2002. – Вип. 2. – С. 91-104.

6. Поддьяков А. Н. Комбинаторное экспериментирование дошкольников с многосвязным объектом – «черным ящиком» / А. Н. Поддьяков // Вопросы психологии. – 1990. – № 5. – С. 65-71.

7. Репкин В. В. Процесс принятия задания в учебной деятельности / В. В. Репкин, В. Т. Дорохина // Теория задач и способ их решения. – К. : Педагогика, 1973. – С. 3-41.

8. Рыжова Н. А. Наш дом природа / Н. А. Рыжова. – М. : КАРАПУЗ-ДИДАКТИКА, 2005. – 128 с.

9. Фридман Л. М. О методике обучения решению физических задач / Л. М. Фридман // Физика в школе. – 1994. – № 6. – С. 16-18.

10. Чехонина О. Экспериментирование как основной вид поисковой деятельности / О. Чехонина // Дошкольное воспитание. – 2007. – № 6. – С. 13-16.

Лариса Зайцева. Научно-практическое овладение старшими дошкольниками объектами окружающей среды.

В статье раскрыто целостную объяснительно-преобразующую стратегию, которая обеспечивает научно-практическое овладение старшими дошкольниками объектами окружающего мира, описаны ее составные.

Ключевые слова: учебная ситуация, практическая задача, содержательно-познавательный модуль, окружающий мир.

Larysa Zaitseva. Scientific and practical mastering the outside world objects by senior pre-school children.

The article presents integral explanatory and transformative strategy which provides scientific and practical mastering the outside world objects by senior pre-school children. Its elements are described.

Key words: educational situation, practical task, content and educational module, the outside world.

УДК 373.2:613.954

Елена Коновалюк, Зофия Кубиньска

ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ПРАКТИКЕ ДОШКОЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ НА ПРИМЕРЕ ДЕТСКОГО САДА №15 В Г. БЯЛА ПОДЛЯСКА

В статье рассматривается учебно-воспитательная деятельность польского дошкольного учреждения в аспекте здоровьесберегающего образования на примере Детского сада №15 в г. Бяла Подляска. Авторы статьи рассматривают современное значение заботы о здоровье в процессе дошкольного воспитания, когда у детей формируются основные навыки и установки в отношении к собственному здоровью и здоровью окружающих. Структура статьи предусматривает рассмотрение основных аспектов развития ребенка дошкольного возраста, объяснение сути здоровьесберегающего образования и его значения для современного образовательного процесса. Основное внимание обращается на описание и анализ деятельности дошкольного учреждения в плане здоровьесберегающего образования.

Ключевые слова: дошкольное воспитание, здоровьесберегающее образование.

Постановка проблемы. Детский сад является воспитательно-образовательным учреждением, осуществляющим задачи по опеке, воспитанию и образованию детей в возрасте от трех лет и до достижения ими готовности идти в